

VADE FARKI

ler. Alıcı, bir defada ödemesi durumunda bütçesini zorlayacak ürünleri bir miktar fiyat farkıyla daha uzun zaman sürecinde satın almayı tercih eder. Vadeyle mal alan kişi ihtiyaç duyduğu şeye önceden sahip olur ve borcunu zamana yaydığından ona tasarruf alışkanlığı kazandırır. Satıcı açısından vadeli satış bir pazarlama yöntemidir ve peşin satamadığı ürünleri vadeli satış yoluyla pazarlar. Bazı işletmelerin ticarî hayatlarını devam ettirebilmeleri buna bağlıdır.

Sonuç olarak fakihlerin çoğunluğu, vade farkını akidde fiyatın teşekkülü aşamasıyla ilgili bir durum olarak görmekte, tarafların belli bir fiyat üzerinde anlaşamamaları halinde semen belirsiz kalacağı için bu aşamada kalan akdin fâsid olacağını, ancak tarafların fiyat tekliflerinden birini kararlaştırmaları ve buna göre akdi kesinleştirmeleri halinde akdin sahih olacağını savunmaktadır. Bu sebeple günümüzde taksitli satışta da vade farkı faiz kapsamında görülmemekte, buna karşılık alıcının borcunu ödeyememesi durumunda borcun ertelenmesi karşılığında veya temerrüt sebebiyle talep edilen / ödenen ilâve bedel ise faiz sayılmakta ve câiz görülmemektedir. Nitekim, İslâm Konferansı Teşkilâtı'na bağlı İslâm Fıkıh Akademisi'nin Cidde'de 14-20 Mart 1990 tarihinde yaptığı altıncı toplantısında aldığı kararda vadeli satışta malın peşin fiyatından daha fazla bedel istemenin ve sürenin belirlenmesi şartıyla vadeli satış taksitler halinde yapmanın câiz olduğu, taksitlerin ödenmemesi durumunda geciken her ay için ilâve ücret veya ceza talep etmenin ise faiz niteliği taşıdığı belirtilmiştir (ayrıca bk. FAİZ; TAKSİT; VADE).

BİBLİYOGRAFYA :

Müşned, I, 116, 398; Muvaffakuddin İbn Kudâme, *el-Muğni* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki – Abdülfettâh M. el-Hulv), Riyad 1419/1999, VI, 61-66, 332-334; Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc* (nşr. M. Halîl Aytânî), Beyrut 1418/1997, II, 42-43; Şevkânî, *Neylü'l-euâtâr* (nşr. M. Subhî b. Hasan Hallâk), Riyad 1427/2006, X, 42-46; Abdünnâsir Tevfik el-Attâr, *Nażariyyetü'l-ecel fi'l-iltizâm fi's-şer'ati'l-İslâmiyye ve'l-kavânini'l-'Arabiyye*, Kahire 1978, s. 213-223, 231, ayrıca bk. tür.yer.; *İslâm Hukukuna Göre Alış-Verişte Vade Farkı ve Kâr Haddi*, İstanbul 1990, s. 13-58, 217-229; Rahmi Yaran, *İslâm Hukukunda Borcun Gecikmesi: Borçlunun Temerrüdü-Alacaklının Temerrüdü*, İstanbul 1997, s. 124, 126, 146-168, 189-194; Ali Ahmed es-Sâlûs, *Mevsû'atü'l-kazâya'l-fıkhiyyeti'l-mu'âşıra ve'l-iktisâdi'l-İslâmî*, Katar 2002, s. 438-460, 605-606; Abdüssettâr Ebû Gudde, *el-Bey'ü'l-mü'eccel*, Cidde 1424/2003, s. 19-27, 33-36, ayrıca bk. tür.yer.; Servet Bayındır, *İslâm Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık*, İstanbul 2005, s. 77-87, 136-

138, 144-151; Abdullah Özcan, *el-Ecel fi 'ağdi'l-bey'*, Beyrut 2007, s. 110-134, ayrıca bk. tür.yer.; Recep Özdirek, *İslâm Hukukunda Akid Hürriyetini Sınırlayan Durumlar*, İstanbul 2009, s. 40-42; Abdullah Durmuş, *Fikhî Açından Günümüz Para Mübadelesi İşlemleri*, İstanbul 2009, tür.yer.; Nihat Dalgın, *Gündemdeki Tartışmalı Dinî Konular 2*, Samsun 2010, s. 158-169; Ahmet Onay, "İslâm Fıkıhında Vâdeli Satış", *Diyanet İlmî Dergisi*, XXIX/2, Ankara 1993, s. 81-90; İrfan Yücel, "Vadeli ve Taksitli Alış-Verişler Enflasyon ve Vade Farkı", *a.e.*, XXXII/3 (1996), s. 3-19; Beşir Gözübenli, "İslam Borçlar Hukukuna Göre Vadeli Satışlar ve Selem I-Vadeli Satışlarda Vade Farkı Problemi", *EAÜİFD*, sy. 13 (1997), s. 7-20; "Ecel", *Mv.F.*, II, 38-39.

RECEP ÖZDİREK

VADİA

(الوصية)

Bir malın
malîyetinin altında bir fiyatla
satışı anlamında fıkıh terimi.

Sözlükte "indirim, zarar; haraç, öşür gibi vergiler" anlamlarına gelen **vadîa**, İslâm hukukunda bir malın alış fiyatı veya maliyetinden daha düşük bir bedelle satılmasını ifade eder. Satım akdi, satılan malın (mebî') alış fiyatı veya maliyeti belirtilmeden pazarlık usulüyle yapılabileceği gibi satıcının mebiin maliyetini beyan ederek ona göre satış bedelini (semen) belirlemesi yoluyla da yapılabilir. İkinci durumda malın belli bir kâr konularak satılması (murâbaha), maliyetine satılması (tevliye) veya zararına satılması (vadîa) söz konusudur ve bunların her üçü de güvene dayalı satım türlerini teşkil eder. Bu satışlar, satıcının malın maliyeti konusundaki beyanına güvenildiği ve bu beyan esas alınıp semen belirlendiği için güvene dayalı satım adını almıştır. Fıkıh literatüründe vadîa anlamında **muvâdaa**, **muhâsere**, **muhâtta**, **hâtta** terimleri de geçer. Bir hadiste vadîa "ticarî zarar" anlamında geçmektedir (*Müşned*, I, 197, 198). İlk dönemden itibaren bu kelimenin sahâbe ve tâbîn fakihleri tarafından yaygın biçimde kullanıldığı görülmektedir (İbn Ebû Şeybe, IV, 267, 268, 478, 557). Murâbaha, tevliye ve vadîa türü satım, özellikle piyasayı bilmeyen ve satıcının beyanına güvenmek durumunda kalan alıcının hukukunu ilgilendirdiğinden fıkıhta ayrıntılı biçimde ele alınarak aldanmanın ve haksız kazancın önüne geçilmek istenmiştir. Ancak vadîa, muhtemelen günlük hayatta daha az uygulandığı için fıkıh literatüründe murâbaha ve tevliye satışlarına nisbetle daha az işlenmiş, güvene dayalı satışın genel hükümleri murâbaha da ele alınmıştır.

Umumi hükümleri itibarıyla satım akdinin bir türü sayıldığından bey'in genel şartları ve hükümleri vadîada da geçerlidir. Özellikle alış fiyatına ve maliyete ilişkin meseleler yönünden murâbaha ile birçok ortak noktaya sahip bulunan vadîanın sıhhati için alış fiyatının yahut maliyetin ve bunun üzerinden ne kadar indirim yapıldığının iyice bilinmesi öncelikli bir şarttır. Güvene dayalı diğer satım türlerinde olduğu gibi satıcının malın ilk alış fiyatı, kendisine maliyeti ve malın durumu hakkındaki beyanı vadîanın hükümleri açısından büyük önem taşımaktadır. Bu sebeple satıcının mal ve fiyata ilişkin yanlış bilgi vermesi akde rızayı sakatlayan bir durumdur; kural olarak satım akdini bağlayıcı (lâzım) olmaktan çıkarmakta, alıcıya akdi fesih yanında diğer bazı haklar sağlamakta ve maldan elde edilen kazancın helâliğini de etkilemektedir. Ancak gerçek dışı beyanın güveni kötüye kullanmaktan veya hatadan kaynaklanmasına göre mezheplerin konuyla ilgili yaklaşımları farklılık göstermektedir. **a)** Yanlış beyan maliyetin miktarıyla ilgili ise, meselâ malı 10 liraya aldığı söyleyen satıcı aslında 9 liraya almışsa, Hanefîler'e göre akid hâlâ vadîa vasfına haizse, yani satış bedeli bu rakamın altında kalıyorsa müşteri muhayyerdir; mal ister iade eder isterse üzerinde anlaşılan fiyattan alır. Eğer yanlış beyan akdi vadîa olmaktan çıkıyorsa müşteri yanlış beyan sebebiyle kaybettiği miktarı tahsil eder. Hanbelîler'e göre aradaki fark miktarınca müşteri lehine indirim yapılır ve kendisine muhayyerlik tanınmaksızın akid bağlayıcı sayılır. **b)** Yanlış beyan ödemenin niteliğiyle ilgili ise, meselâ satıcı malı vadeli aldığı halde bunu alıcıya bildirmemişse Hanbelîler'de tercih edilen görüşe göre bu durumda müşteri ilk satıştaki vadeye göre ödeme yapar, kendisine muhayyerlik ve fesih hakkı tanınmaz.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esir, *en-Nihâye*, V, 198; *Lisânü'l-'Arab*, "vq'a" md.; *Müşned*, I, 197, 198; Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, *el-Aşl* (nşr. Ebû'l-Vefâ el-Efgânî), Beyrut 1410/1990, V, 152, 153, 164-165; Şâfiî, *el-Üm* (nşr. M. Zührî en-Neccâr), Beyrut 1393, III, 203; İbn Ebû Şeybe, *el-Muṣannef* (nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût), Beyrut 1409/1989, IV, 267, 268, 478, 557; Sahnûn, *el-Müdevvene*, IV, 31, 45, 54-55, 60, 115, 131, 224, 227, 235-236, 243, 411; Serahsî, *el-Mebṣût*, XI, 156-158, 165-167, 176-177, 215; XIII, 91; XVI, 171; XX, 29; XXII, 28, 78-80, 101, 132, 186-187; Kâsânî, *Bedâ'i'* (nşr. Ali M. Muavvaz – Âdil Ahmed Abdülmecûd), Beyrut 1418/1997, VII, 172-177, 189; Muvaffakuddin İbn Kudâme, *el-Muğni* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki – Abdülfettâh M. el-Hulv), Kahire 1409/1989, VI, 276-277, 278; VII, 145, 169, 176; Ahmed b. Muhammed el-Feyyûmî, *el-Miṣbâhu'l-mû-*

nir, Beyrut 1987, s. 254; Şirbîni, *Muğni'l-muhtâc*, II, 77-78; Buhûti, *Keşşâfû'l-kınâ*, III, 229-235, 499, 500, 504, 505, 508, 516-520, 526; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, III, 161-165; Kalyûbî, *Hâşiye 'alâ Şerhi Minhâci't-âlibîn*, Beyrut, ts. (Dârü'l-fikr), II, 219-224; Muhammed b. Ahmed ed-Desûkî, *Hâşiye 'ale's-Şerhi'l-kebir*, Beyrut, ts. (Dârü'l-fikr), II, 157; III, 159, 163, 304, 526, 538; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr* (Kahire), IV, 305, 311-313, 315, 317, 324, 328, 329, 331, 501, 505, 566; V, 76, 132, 250, 646, 647, 653; Ali Haydar, *Düerü'l-hükkâm*, İstanbul 1330, I, 593-600; Abdürrezzâk Ahmed es-Senhûrî, *Meşâdirü'l-hak fi'l-fikhi'l-İslâmî*, Kahire 1960, II, 166-174; Subhî Mahmehânî, *en-Nazarıyyetü'l-'âmme li'l-mücebât ve'l-'ukûd*, Beyrut 1983, s. 427-428; "Vâdî'a", *Mo.F.*, XLIV, 5-7.

İSMAİL CEBECİ

VÂDÎÂŞİ

(الوادي أشي)

Ebû Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Câbir b. Muhammed el-Vâdîâşî el-Kaysî (ö. 749/1348)

Tunuslu muhaddis.

Cemâziyelâhir 673'te (Aralık 1274) Tunus'ta doğdu. İbn Câbir olarak da bilinir. Aslen Endülüs'ün Gırnata bölgesinde Vâdîâş (Guadix) şehrindeydi. Babası Muînüddin Câbir tanınmış bir âlim ve tâcir olup Alemüddin es-Sehâvî'nin öğrencilerindedir. 632'de (1234-35) Meşrik tarafına seyahate çıkan Câbir sekiz yıldan fazla süren bu ticaret ve ilim yolculuğunun ardından Tunus'a yerleşti; 5 Rebülevvel 694'te (23 Ocak 1295) burada vefat etti. Meşhur seyahat Ebû Muhammed el-Abderî onun talebelerindedir. İlk derslerini babasından alan Vâdîâşî'nin on üçü kadın 279 hocası vardır. Tahsil hayatının ilk yıllarında Ebû'l-Fazl el-Lebîdî ve Ebû'l-Abbas el-Batarnî'den kıraat okudu. Hadis alanındaki en önemli hocaları Tunus Kadısı Ahmed b. Muhammed İbnü'l-Gammâz, İbn Hârûn et-Tâî ve Kâdîlcemâa İbrâhim b. Abdürrefî et-Tûnisî'dir. Tunuslu birçok âlimin yanı sıra Sebte'deki Azevler yönetiminin kâtabî Ebû'l-Kâsım Halef b. Abdülazîz el-Kabtevri, tarihçi Ebû'l-Abbas Ahmed b. Ahmed el-Gubrîni, Abdülmüheymin el-Hadramî es-Sebtî, *Me'âlimü'l-îmân* müellifi Abdurrahman b. Muhammed ed-Debbâğ, İbn Rüşeyd, Ebû Muhammed el-Abderî, Tücbî ve Abdullah b. Muhammed et-Ticânî gibi Tunus'a uğrayan âlimlerden ve seyyahlardan da istifade etti. Yirmi yaşlarından itibaren Mağrib, Endülüs ve Meşrik âlimleriyle yazışarak onlardan icâzet aldı. Bu yolla faydalandığı hocaları içinde Dimaşk-lıların çokluğu dikkati çekmektedir.

Vâdîâşî, Doğu'ya ve Batı'ya yaptığı ilim yolculuklarıyla (rihle) tanınmaktadır. Doğu'ya yaptığı ve "sâhibü'r-rihleteyn" diye anılmasına sebep olan iki rihlenin ilki 720'li yılların başlarında (1320), ikincisi 734'te (1334) gerçekleşti. İlk rihlesi sırasında 722'de (1322) Dimaşk'ta Zehebî ile görüştü. Bu yolculuktan dönüşünden kısa bir süre sonra Mağrib yolculuğuna çıktı ve 726'da (1326) Gırnata'ya uğradı. Burhâneddin İbn Ferhûn 746'da (1345) Medine'de kendisinden *el-Muvaţta*'ı semâ ettiğini zikretmektedir (*ed-Dibâcû'l-müzheb*, s. 311). Doğu seyahatinde İskenderiye'de Ali b. Ahmed el-Garrâfî; Kahire'de Ebû Hayyân el-Endelüsî, Bedreddin İbn Cemâa; Dimaşk'ta İbrâhim el-Ca'berî, Ebû Muhammed Kâsım b. Muzaffer İbn Asâkir ed-Dimaşkî, Ebû'l-Abbas Şehâbeddin İbnü's-Şihne, İshak b. Yahyâ el-Âmidî; Haremeyn'de Abdullah ed-Delâsî, Radî et-Taberî gibi âlimlerden ders aldı. Birzâlî, Yûsuf b. Abdurrahman el-Mizzî, Zehebî ve Kutbüddin el-Halebî gibi akranlarıyla ilim alışverişinde bulundu. Mağrib seyahatinde Kosantîne, Bicâye, Mehdiye, Tilimsân, Tanca, Meriye (Almeria) ve Gırnata'ya gitti. Fas'ta İbnü'z-Zeyyât el-Kelâî'den kıraat okudu. Talebelerinden İbn Merzûk el-Hatîb birçok yolculuğunda ona refakat etti. Tunus'ta uzun süre ders veren Vâdîâşî'nin öğrencileri arasında İbn Merzûk el-Hatîb, İbn Haldûn, Ebû Zekerıyyâ İbn Haldûn, İbn Arafe, Bedreddin İbn Ferhûn, Burhâneddin İbn Ferhûn, İbn Cüzey, Lisânüddin İbnü'l-Hatîb, İbnü'l-Lebbân, Ebû'l-Abbas Ahmed İbnü's-Şemmâ, Ebû İshak et-Tenühî ve Muhammed b. İbrâhim el-Meâfirî gibi isimler bulunmaktadır. Genç yaşlarından itibaren hocalarının ve önceki âlimlerin eserlerini istinsah etmeye önem verdiği bilinen Vâdîâşî geçimini ticaretle temin etti, hayatı boyunca resmî görev almadı. 749 (1348) yılında Akdeniz'i çevreleyen bütün ülkelerde görülen veba salgınında hastalanarak bu yılın Rebülevvel veya Receb ayında (Haziran veya Ekim 1348) Tunus'ta öldü. Bes-ta kadılığı yapan ve 752'de (1351) vefat eden Muhammed adında bir oğlu vardır (İbn Hacer, III, 414).

Tunuslu muhaddislerin imamı diye anılan Vâdîâşî'nin (İbn Haldûn, s. 18) rivayet-teki üslûbu çok beğenilirdi. Uzun süreli seyahatleri ve Tunus'a uğrayan birçok âlimden istifade etmesi kendisini özellikle hadis alanında tanınan, âlî isnad sahibi bir âlim durumuna getirmesinin yanı sıra Arap dili gibi sahalar da önemli bir şahsiyetti. Fıkıhta Mâlikî mezhebini benimsemiş, bu mezhebe ait fıkıh kitaplarının riva-

yet silsilelerine dair bir eser telif etmekle birlikte bu ilimde fazla ön plana çıkmadığı zikredilmiştir (Burhâneddin İbn Ferhûn, s. 311-313). Ancak İbn Haldûn gibi bazı öğrencilerine birçok fıkıh kitabını vermiş olması (*et-Ta'rif*, s. 18) onun bu ilimle de ilgilendiğini göstermektedir. Vâdîâşî şiirle de uğraşmış, fakat şiirlerinden günümüze çok az örnek ulaşmıştır.

Eserleri. 1. Bernâme'cü'l-Vâdî'âşî. Endülüs ve Mağrib âlimlerinin biyografilerine ait bernâme'ce telifi geleneğinin en güzel örneklerindedir. Memleketinde ve seyahatlerinde karşılaştığı yahut icâzet yoluyla kendilerinden faydalandığı hocalarını ve onlardan aldığı kitapları tanıttığı eserin ilk bölümünde hocalarına, ikinci bölümünde kitaplara yer verilmiştir. İlk bölüm de ikiye ayrılmış, bizzat talebelik ettiği hocaları ilk kısma, icâzet yoluyla hadis aldıkları ikinci kısma kaydedilmiştir. 238 kitabın tanıttığı ikinci bölümde Kur'an ve kıraat, hadis, tasavvuf, lugat ve edebiyata dair eserler, bunları okuduğu hocalarla rivayet silsilelerini anlattıktan sonra kendi hocalarına ve önceki nesillere ait fihristler ve mu'cemlerden bahsetmiş, âlî isnadlarla aldığı eserleri özellikle belirtmiştir. 720'li (1320) yıllarda yazılan kitaba 744'te (1343) ve daha sonra müellif birtakım ilâveler yapmıştır. İlk defa José Maria Fórneas tarafından Escorial Kütüphanesi'ndeki nüshası (nr. 1726) esas alınarak İspanyolca ve özet halinde neşredilen eser (*al-Andalus*, XXXVIII [Madrid 1973], s. 1-67; XXXIX [1974], s. 301-365) daha sonra farklı kişilerce yayımlanmıştır (nşr. Muhammed Mahfûz, Beyrut 1980, 1981, 1982; nşr. Muhammed Habîb el-Hîle, Mekke 1981). **2. Zâdü'l-müsâtir ve ünsü'l-müsâmir.** Müellifin seyahatlerinde uğradığı şehirleri, buralarda başından geçenleri ve tanıştığı âlimleri anlattığı eserde gördüğü şehirlerin coğrafî, tarihî ve sosyal yapılarını ve şahit olduğu olayları kaydetmiştir (Abdülhay el-Kettânî, I, 465; II, 1117; Hasan Hüsnî Abdülvehhâb, I, 320). Vâdîâşî'nin diğer eserleri de şunlardır: *Tercemetü'l-Kâdî 'İyâz* (talebelik yıllarında kaleme aldığı muhtemelen ilk eseridir); *Esânîdü kütübî'l-Mâlikiyye*; *el-Erba'üne'l-büldâniyye* (gezdiği şehirlerde yaşayan muhaddislerin rivayetlerinden oluşturulmuş bir derlemedir); *el-İnsâdâtü'l-büldâniyye* (seyahatlerinde karşılaştığı âlim ve şairlerin şiirlerini aktardığı eseridir); *et-Takyîd* (İbnü'l-Hâcib'in *el-Makşadü'l-celîl fi 'ilmi'l-Halîl* adlı kasidesi üzerine kaleme alınmıştır); *el-Müselâlat* (Tâceddin Abdülgaffâr b. Abdülkâfî'nin rivayetlerinden ve birta-